

Mindre hackspett vid Skaven i Vänersborg – förekomst och förutsättningar

Uppdraget

Vänersborgs kommun arbetar med en ny detaljplan i utkanten av Vänersborg i området Skaven, Öxnered. Vid en naturvärdesinventering som gjordes i juli 2016 påträffades mindre hackspett vid två tillfällen (Svensk Naturförvaltning 2016). Arten är klassad som *Nära hotad* på den svenska rödlistan och omfattas av artskyddsförordningen (Naturvårdsverket 2009). Länsstyrelsen har angett att kommunen måste kunna visa att arten inte skadas av en exploatering och önskat på förslag för tänkbara förstärkningsåtgärder i området och dess omgivning.

Naturcentrum AB fick i uppdrag av Vänersborgs kommun att undersöka förekomst och förutsättningar för mindre hackspett i området, samt bedöma effekterna av en exploatering och om förstärknings- eller kompensationsåtgärder behöver vidtas för arten.

Uppdragsgivare: Fastighetsenheten, Vänersborgs kommun genom kommunekolog Karl Edlund.

Uppdragstagare: Naturcentrum AB, Matti Åhlund (förarbete, fältbesök, rapport) och Johan Ahlén (projektledare). Naturcentrums projektnummer: 1072.

Utförande

Inledningsvis genomsöktes Artportalen efter observationer av mindre hackspett i Vänersborgs kommun för perioden januari 2000 till april 2017. Särskilt beaktades observationer med häckningsindicier och övriga observationer under häckningstid.

Förekomsten av lämpliga (lövskogs-)miljöer för mindre hackspett avgränsades från flyg- och satellitfoton hämtade från Lantmäteriets och Skogsstyrelsens hemsidor. I själva planområdet kontrollerades sedan miljöerna vid ett fältbesök 21 april och klassades i mycket lämpliga och lämpliga för mindre hackspett.

Förutom täta yngre granbestånd och ensartad tallskog, är de flesta trädklädda ytor åtminstone delvis lämpliga för mindre hackspett. Även småmiljöer som parker, alléer och gamla frukträdgårdar kan ha viss betydelse. Tiden medgav emellertid inte en avgränsning av dessa delvis lämpliga miljöer.

I planområdets omgivningar (området i hela figur 2) avgränsades också lämpliga miljöer från flyg- och satellitfoton. Tiden medgav inte fältkontroll av dessa mer än översiktligt för ett fåtal, någon åtskillnad mellan mycket lämpliga och lämpliga har därför inte gjorts i det fallet.

Indelningen grundar sig på en subjektiv bedömning av beståndens ålder, artsammansättning och täthet, samt förekomsten av död ved, högstubbar (framför allt björk) och andra potentiella hålträd (framför allt klibbal), lågor och döda grenar

(se också bilaga 1). Bedömningen grundar sig på mångårig egen erfarenhet av arten i Västsverige och ett flertal liknande uppdrag i Göteborgstrakten (t ex Åhlund & Ahlén 2012).

En rundvandring i de hackspettintressanta delarna av planområdet gjordes tillsammans med representanter från kommunen 27 april.

Mindre hackspett – kort om ekologi och miljö

Den mindre hackspetten kräver som regel minst 40 ha äldre lövdominerad skog inom ett cirka 200 ha stort område (Wiktander m fl 2001). Utanför häckningstid har arten ännu större hemområden; under vintern kan det röra sig om mer än 1000 ha (se tabell 1). Hemområdena mellan individer från olika par överlappar då också ofta (Wiktander m fl 2001). Wiktander m fl (2001) bedömer att deras uppgifter om revirens storlek är allmängiltiga.

Tabell 1. Hemområdets (revirets) storlek för mindre hackspett under olika tider på året vid sjön Möckeln i Småland under sex år (från Wiklander m fl 2001). Medelvärde beräknat på 10–22 individer med radiosändare (antalet individer visas inom parentes efter variationsbredden).

Tidsperiod	Medelvärde, ha	Variationsbredd, ha
Vinter (oktober–20 mars)	742	234–1654 (10)
Tidig vår (21 mars–20 april)	355	36–1587 (15)
Sen vår (21 april–första ägg)	103	26 – 174 (22)
Häckning (första ägg–flygga ungar)	43	20 – 101 (10)

Hög andel äldre lövträd är gynnsamt, liksom död ved (såväl stående, liggande, grov som klen ved) – viktigt särskilt för vinteröverlevnaden då vedlevande insekter utgör en väsentlig del av födan under vinterhalvåret.

Lind, björk, klibbal, sälg och ek är de mest värdefulla trädslagen, särskilt gynnsamt är det om de förekommer tillsammans – ger jämnare födotillgång (insektstillgången i de olika trädslagen varierar ofta mellan år och under säsong). Bohålen återfinns oftast i klibbal och murkna högstubbar av björk.

Lövsly och ekkratskog kan vara värdefulla födokällor under ungarnas uppväxt, då de till stor matas med småkryp och larver som hämtas i lövverket. Under vintern kan födosök också ske i barrskog och grov bladvass.

När en individ häckat i ett område stannar den oftast där resten av sitt liv. En hona kan häcka tillsammans med två hanar i olika revir och ibland kan en hane häcka med två honor i olika revir.

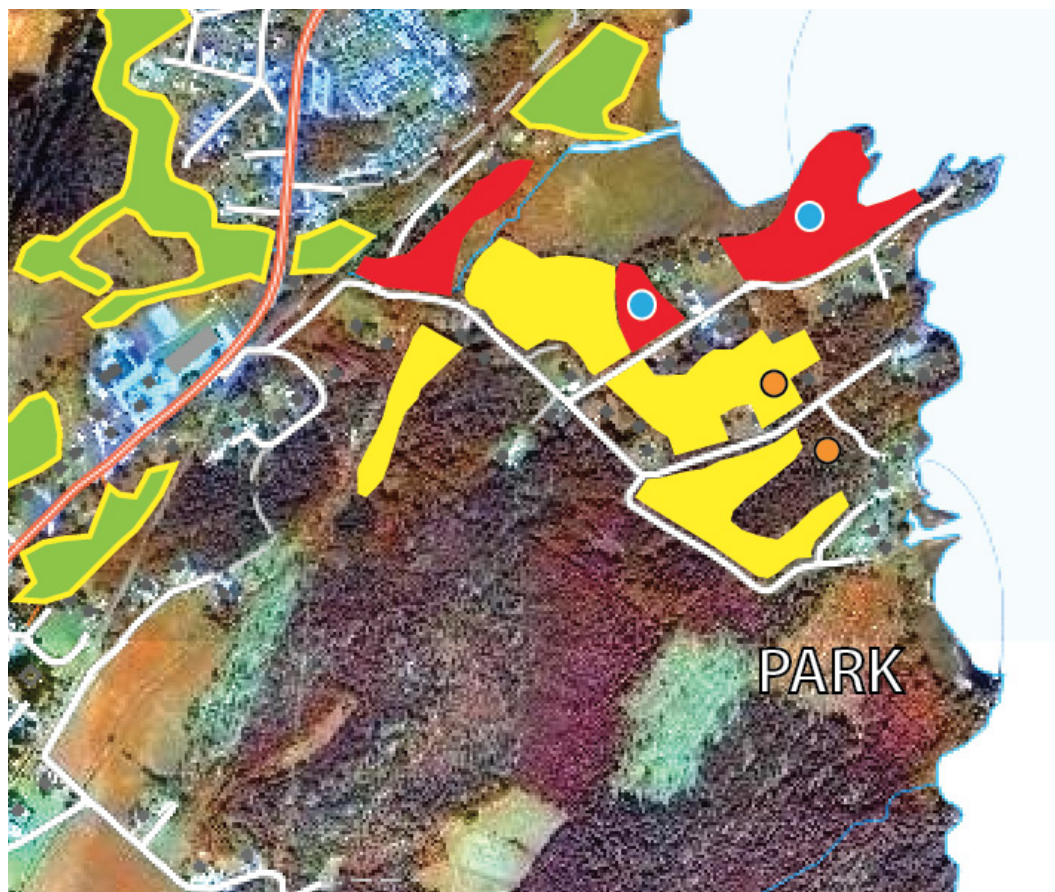
Ovanstående är i huvudsak hämtat från Artdatabankens (2011) artfaktablad och referenser som återfinns där.

Resultat och diskussion

I de norra delarna av planområdet finns miljöer som lämpar sig väl för mindre hackspett, vilket också konstaterades i naturvärdesinventeringen 2016. De rödmarkerade klubbaldominerade områdena i figur 1 har utomordentlig goda förutsättningar både för häckning och födosök. Där hördes också ropande mindre hackspett 21 april, samt ropande och trummande fågel 27 april (blå symboler i figur 1).

De gulmarkerade ytorna har också påtagligt värde för mindre hackspett, men inte i nivå med de rödmarkerade. De potentiella boträden är där färre och består oftast av björkhögstubbar med kortare livslängd än klibbal.

Även utanför områdena som markerats i figur 1 och 2 finns möjligheter för mindre hackspett att söka föda. De ej markerade, trädbeklädda ytorna i inventeringsområdet kan tidvis utnyttjas (till exempel unga lövträdsbestånd under sommaren, vissa barrträdsdominerade bestånd under vintern).

Figur 1. Mycket lämpliga (rödmarkerade) och lämpliga (gulmarkerade) miljöer för mindre hackspett som berör planeringsområdet. Grönmarkerade ytor är lämpliga eller mycket lämpliga miljöer utanför planområdet. Bakgrundsbilden hämtad från Skogsstyrelsens hemsida; årsfärska hyggen framgår inte. "Park" visar läget av ett planerat parkområde där det kan vara möjligt att skapa lämplig miljö för mindre hackspett. Blå symboler är observationsplatserna av mindre hackspett 2017, medan orange symboler visar observationsplatserna 2016.

I Skavens omgivning har det så gott som årligen rapporterats mindre hackspett under häckningstid från Blåsut (Djupedalen-Katrinedal-Botered) och Vassändaviken. Flera år finns också rapporter från Öxnered. Se figur 4 på sidan 6 för rapporteringslokaler. Hade Skavens udde besökts av rapporterande fågelskådare skulle det säkerligen kommit så gott som årliga rapporter också från Öxnered (med tanke på de goda förutsättningarna).

Mindre hackspettens stora rörlighet och variabla häckningssystem (i 17 % av häckningarna var polygami inblandat, Wiklander 1998) gör det lätt överskatta antalet par eller revir, men rimligen finns det normalt omkring tre revir i det område som översiktligt karterades på lämpliga biotoper (figur 2).

Totalt bedömdes knappt 70 ha av området i figur 2 utgöra lämpliga eller mycket lämpliga miljöer för mindre hackspett, därav omkring 12 ha i planområdet.

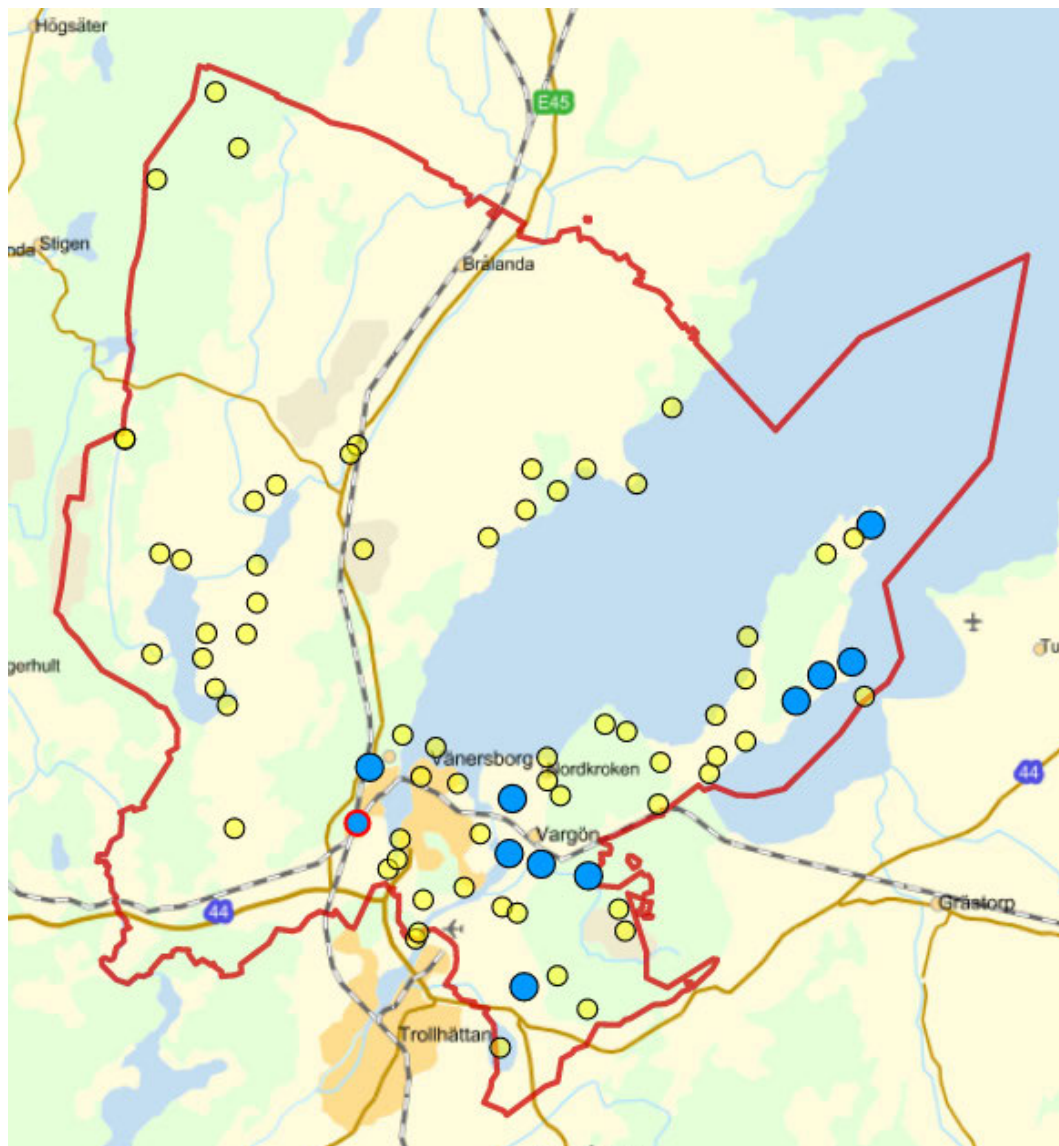
Wiklanders m fl (2001) tumregel säger att ett häckningsrevir för mindre hackspett i genomsnitt bör ha minst 40 ha äldre lövträdsdominerad skog inom ett område av omkring 200 ha. Tillämpas detta för området i figur 2 skulle det finnas rum för två par. Förmodligen har mindre hackspetten förmåga att utnyttja miljöer som är svåra att identifiera vid en så översiktlig kartering som denna. Vassändeviken-reviret verkar till och med ha mindre än 10 ha lämplig miljö (om det nu inte är fåglar från Skaven som också utnyttjar den östra stranden).

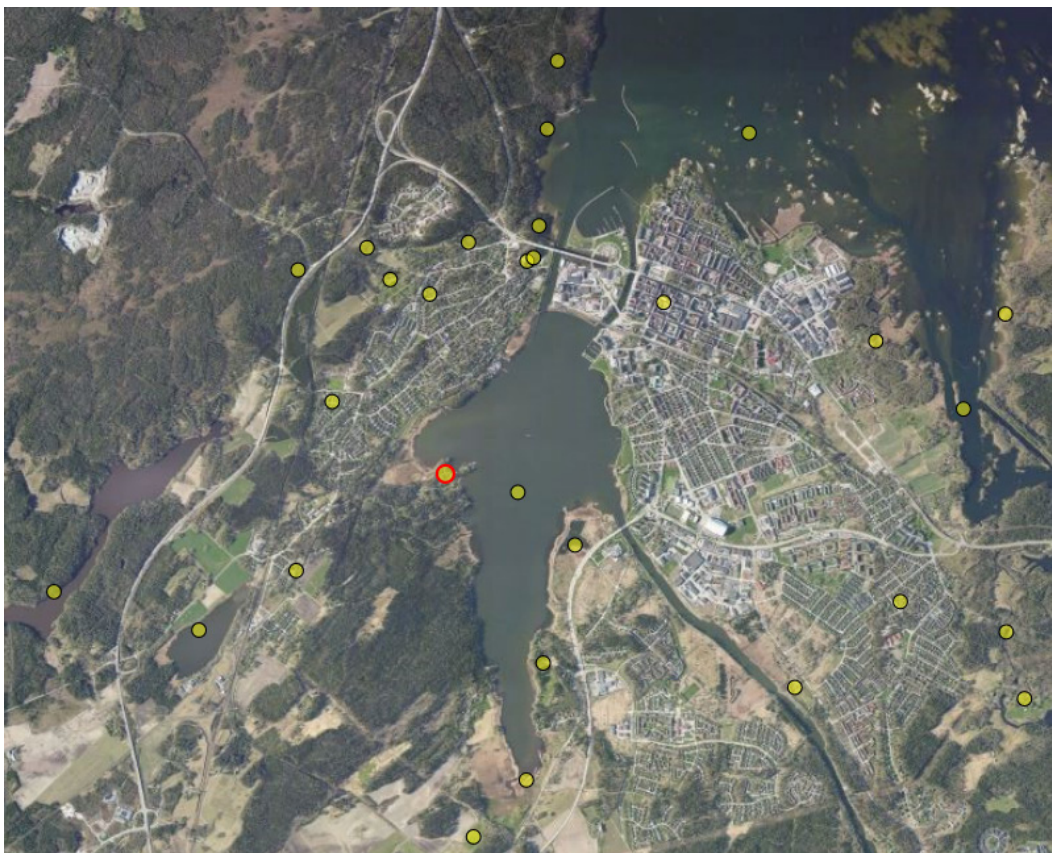
Figur 2. Grönmarkerade ytor innehåller miljöer som bedömts väl lämpade för mindre hackspett, liksom de gula och röda ytorna vid Skaven.

Mindre hackspett är rapporterad relativt flitigt från Vänersborgs kommun i Artportalen. Spontanrapporteringen i Artportalen ger ingen komplett bild av förekomsten i kommunen (till exempel saknas rapporter från Skavens udde fram till 2017), men erbjuder i alla fall möjligheter att göra en någorlunda välgrundad beståndsskattning.

Häckning har konstaterats på 23 lokaler under perioden 2007–2016. Med antagandet att lokaler inom 2 km från varandra tillhör samma revir kan omkring 30 olika revir plockas fram i figur 3. Alla revir är inte besatta alla år, å andra sidan finns det ett antal revir som inte är kända. Beståndet varierar dessutom över tid, inte minst kan dåligt väder under kritiska perioder orsaka tillfälliga minskningar.

Figur 3. Lokaler i Artportalen från vilka mindre hackspett rapporterats under april till och med juni 2007–2017. I blå symboler ingår två eller flera närliggande lokaler. Bilden är densamma också om sökret begränsas till maj–juni, då reviren är som minst (jämför tabell 1). Skavens udde hamnar under huvudlokalen Öxnered (blå symbolen med röd ring i denna figur). (Skärmavbildning från Artportalen 10 maj 2017.)

Figur 4. Lokaler i Artportalen med rapporter av mindre hackspett. Lokalernas position i Artportalen överensstämmer ofta inte exakt med platsen där observationen gjordes (preciserar dock ofta i kommentarsfältet). Skavens udde markerad med röd ring. (Skärmavbildning från 8 maj 2017.)

Slutsatser

Bebyggelsen som föreslås i planområdet tar i anspråk omkring 4 ha av lämplig miljö och ytterligare ett antal hektar av delvis lämplig miljö. En sådan arealförlust påverkar inte beståndet av mindre hackspett på kommunal eller regional nivå nämnvärt. Däremot kan det förstås bli konsekvenser på beståndsnivå om allt fler små, lämpliga miljöer efterhand försvinner i kommunen eller regionen. En bedömning av kumulativa effekter kräver förstås att alla utbyggnadsplaner i kommunen beaktas i sin helhet.

Det är väl så viktigt att generellt försöka sköta markerna i hela kommunen på ett sätt som gynnar mindre hackspetten, som att vidta åtgärder i själva planområdet. Exempel på generella skötselåtgärder för att främja mindre hackspetten återfinns i bilaga 1. De kan med fördel användas i alla tillämpliga miljöer.

Klibbalsbestånd är mycket värdefulla för såväl födosök som häckning. Sådana bestånd bör bevaras i största möjliga utsträckning. Detta gäller de rödmarkerade ytorna i figur 1, men också till exempel alridån längs Öxneredssjön östra strand, bestånden i Djupedalen och lövskogsbestånd längs stränder, bäckar och fuktstråk i allmänhet.

Uppsnyggning av ett område genom att gamla och döda träd och grenar avlägsnas försämrar miljön betydligt för mindre hackspett och bör undvikas (inte minst vid Skavens udde). På lång sikt kan man hjälpa arten eller kompensera för biotopförluster/försämringar genom att gynna viktiga trädslag som klibbal och ädellövträd vid förnyring av bestånd i grönområden.

Ett utmärkt sätt att på sikt kompensera arealförlusterna i planområdet är att skapa god lövskogsdominerad hackspettmiljö i det område som reserverats som park i planskissen (föreslaget av kommunen under rundvandringen 27 april). (Se figur 1.)

Mindre hackspetten minskade kraftigt i Sverige under perioden 1975 till 1990. Därefter verkar beståndet ha stabiliserats och kanske ökat något. Det svenska beståndet skattas till omkring 6000 ± 2000 par 2010 (Artdatabanken 2011). Att döma av Göteborgs fågelatlas har arten ökat sin utbredning i Göteborgsregionen mellan 1980 och 2005 (Johansson 2009). I Bohuslän anses arten också snarare ha ökat än minskat under senare tid (Åhlund 2007).

Artdatabanken bedömer trots den sentida stabiliseringen eller ökningen att framtidsprognosen för det svenska beståndet är dyster på grund av nya miljöregler från EU, ökat biobränsleuttag, almsjukan med mera (Artdatabanken 2011). Det finns således anledning att ta hänsyn till mindre hackspettens miljöer fortsättningsvis.

Referenser

- Artdatabanken. 2011. *Dendrocopos minor* mindre hackspett. *Artfaktablad* 2011-01-20. SLU, Uppsala.
- Johansson, C. 2009. Mindre hackspett. I: Aronsson, N (red). *Fågelatlas över Göteborg med kranskommuner*. Fåglar på Västkusten, supplement 34, Göteborg.
- Naturvårdsverket. 2009. *Handbok för artskyddsförordningen. Del 1. Fridlysning och dispenser*. Handbok 2009:2. Naturresursavdelningen. (Inklusive bilagor.)
- Ottosson, U m fl. 2012. *Fåglarna i Sverige – antal och förekomst*. Sveriges ornitologiska förening, Halmstad. 592 s.
- Svensk Naturförvaltning. 2016. *Naturvärdesinventering (NVI) – Skaven*. Svensk Naturförvaltning AB. Rapport till Vänersborgs kommun, 41 sidor.
- Wiktander, U. 1998. *Reproduction and survival in the lesser spotted woodpecker. Effects of life history, mating system and age*. Doktorsavhandling, Lunds universitet.
- Wiklander, U., Olsson, O. & Nilsson, S. G. 2001. Seasonal variation in home-range size, and habitat area requirement if the lesser spotted woodpecker *Dendrocopos minor* in southern Sweden. *Biological Conservation* 100: 387–395.
- Åhlund, I. 2007. Mindre mindre hackspett? Inte i Bohuslän iallafall... *Fåglar på Västkusten* 41: 24–26.
- Åhlund, M. och Ahlén, J. 2012. *Inventering av biotoper för mindre hackspett kring Guldhedsdalen, Göteborgs kommun 2011*. Underlag för detaljplan. Naturcentrum AB 2012-01-23. Rapport, 14 sidor. På uppdrag av Stadsbyggnadskontoret, Göteborgs stad.

Bilaga 1

Bra miljö för mindre hackspett

Tumregel för ett normalt revir: 40 ha äldre lövträdsdominerad skog inom ett område av drygt 200 ha.

Hög andel äldre lövträd, liksom död ved (såväl stående, liggande, grov som klen ved) – viktigt särskilt för vinteröverlevnaden då vedlevande insekter utgör en väsentlig del av födan under vinterhalvåret.

Lind, björk, klibbal och ek de mest värdefulla trädslagen, särskilt gynnsamt om de förekommer tillsammans – ger jämnare födotillgång (insektstillgången i de olika trädslagen varierar ofta mellan år).

Lövsly och ekkratskog kan vara värdefulla födokällor under ungarnas uppväxt, då de till stor matas med småkryp och larver som hämtas i lövverket.

Åtgärder för att gynna mindre hackspett

Gallra med måtta, spara äldre lövträd och risig skog. Låt död ved stå kvar eller ligga kvar och ta inte bort döda grenar, där det är möjligt från säkerhetssynpunkt (eller av estetiska skäl i vissa lägen). Gamla, grova granar kan också med fördel sparas.

Stora, äldre träd som riskerar att falla nära gångstråk kan kapas till högstubbe på 3–4 m höjd. Överbliven ved lämnas med fördel (för mindre hackspetten och dess födoorganismer) i närheten.

I yngre lövskogsområden med liten andel död ved kan sådan skapas genom att till exempel ringbarka klibbal och kapa björkar till högstubbar.

Försumpade skogsmarker ger gynnsamma miljöer, sådana marker bör inte dräneras i onödan.

Säkra återväxten av lövskog, så att andelen lövdominerad skog inte minskar över tiden i områden av ett vinterrevirs storlek (200–1000 ha). Gynna särskilt lind, björk, klibbal, sälg och ek; nyplantering kan kanske ibland vara ett alternativ.

Ovanstående är i huvudsak hämtat från Artdatabankens (2011) artfaktablad och referenser som återfinns där.